

בהזדמנות ליוזיאתי את הרב [=קוק] לבית הרב אלישיב, וכשהרב הופיע שם, כיבדו הרב אלישיב שהרב ישב על מקומו. הרב סירב. אמר לו הרב אלישיב: "כהן ונויר". הסכים הרב וישב. הראה לו גליונות דפוס מספרו "לשם" חלק ג'. התחילו להתפלפל בהערות של הרב. ... כשנפטר, שמעתי מפי הרב בהספידו, שאילו זכינו היינו רואים עמודא דנהורא. ואמנם יש כאלו שלוהו לבית הקברות שראו עמוד בהיכנסו לקבר" (שם).

באימרתו השנונה "כהן ונויר", התכוון הרב עליאשאו למושג, נזיר ז, א: "כהן גדול ונויר...היו מהלכין בדרך ומוצאו מת מצוה...וחכמים אומרים, יטמא נזיר ואל יטמא כהן גדול...אמרו לו, יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם, ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם". בעל ה"לשם" רמז לעובדה שעל-אף הישגיו בקודש, בחינת "נויר", הלא לרב קוק יש דין קדימה בהיותו כהן מלידה.

על "עמודא דנהורא", ראה גם ר' אריה לוי, תולדות הגאון הקדוש המחבר זצ"ל (בראש לשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים, ירושלים תרצ"ה): "אמנם כשהעלו את ארונו אל מעלה הר הזיתים, מנוחתו כבוד, והתחילו להתעסק בקבורתו, זכינו כל המשתתפים שם לראות בעינינו עמודא דנהורא כעין מראה הקשת תחת כיפת השמים ממזרח למערב עד סתימת הגולל. כולם ראו ותמהו". וראה גם רמ"צ נריה, שיחות הראי"ה, עמ' קסה. ⁶⁴הקדמות ושערים, שער ד, פרק ד (ד' טו עמ' ד).

⁶⁵כך פני הדברים בספר הקדו"ש, מטיין לדברי הרמ"ק בפרדס, שער עצמות וכלים, ברם ב"מכתב ד' בנושא הצמצום" (מ"אור ליום ה' לשבת, סדר בא, תרמ"ד) למקובל ר' נפתלי הירץ הלוי (נספח לספר מעין משה להרב משה שיץ), נדמה שבעל ה"לשם" נרתע מייצוג שניותי (דואליסטי) כזה של עולם האצילות:

הנה דעתי היא שמה שכתב הגר"א שהרצון והיכולת הם הפנימיות והחיצוניות דאצילות, לא בא בזה רק לאפוקי מהמובן הפשוט שהעולם האצילות הוא עולם בפני עצמו, ועומד תחת אין-סוף כמו עולם הבריאה תחת אצילות, ויצירה תחת בריאה, ועשיה תחת יצירה, וכמו שכתב הרב [=האר"י] בשער דרושי אבי"ע, פרק יד, שהם כדמיון ארבעה בתים זו למעלה מזו כו', אלא שאין-סוף מתפשט להתייחד באצילות כהנשמה הנכנסת בתוך הגוף [הדגשה שלי—ב"נ]—על זה בא הגר"א זללה"ה ללמדנו שחם-ושלום לדמות כן, אלא שכל האצילות הוא רק הרצון והכח דאין-סוף יתברך שמו... (מעין משה, עמ' רסז-רסח)

הביטוי "כנשמה הנכנסת בתוך הגוף" הוא אופייני מאד לרמ"ק: ראה לדוגמא, פירוש רמ"ק לספר יצירה, פרק א, משנה ב, ד"ה במספר עשר אצבעות: "...רמזו אל הכלים, כענין הידים אל האדם, וכמו שהנשמה מתפשטת בתוך הגוף ובידים לפעול, כן המאציל בנאצל, כדפרישית בספר פרדס רמונים, בשער עצמות וכלים" (ספר יצירה עם פירוש אור יקר מהרמ"ק, ירושלים תשמ"ט, עמ' סב-סג). והנה הרב עליאשאו כותב שתפיסה זו של עולם האצילות—שאפשר לייחסה סוף-סוף לרמ"ק—נרחית מפני תפיסת הגר"א.

על המשל הקבלי של הנשמה והגוף, וסדר השתלשלותו—ולו דרך הזרם ה"תת-קרקעי" של איש הרנסנס האיטלקי, ר' יוחנן אלימנו (אשר התנגד לתפיסת העצמות של ר' יצחק מר חיים, שאומצה לימים על-ידי ר' דוד בן יהודה מסיר ליאון בספרו מגן דוד), הדוגל בתפיסת הכלים—עד עמידתו על הקרקע בפרדס רמונים לרמ"ק, וכדומה, ראה משה אידל, "בין תפיסת העצמות לתפיסת הכלים בקבלה בתקופת הרנסנס", איטליה, ג (תשמ"ב), עמ' קב-קיא.

⁶⁶באשר לשאלה, האם תפס הגר"א את הצמצום כפשוטו, הייתי אומר שהיא מהווה היום סלע המחלוקת בין רבי חב"ד לדורותיהם ובין המחנה המתנגדי. לפי מה שכתב הרב בעל התניא בשער היחוד והאמונה (פרק ז), וכן באגרת, ולפי מה שכתב אחרון אדמו"רי חב"ד, הרמ"מ שניאורסאהן, באגרת הנדפסת ב"ליקוטי שיחות" שלו—אכן הגר"א תפס את הצמצום כפשוטו. לעומת זה, ראה חילוקי הדעות בין אדמו"ר מליובאוויץ' והצדיק הירושלמי ר"ל זוסמן (תלמיד מובהק לר"מ חרל"פ) באגרות הרב זוסמן שנדפסו בספר מבחירי צדיקא (ירוש' תשס"ז), עמ' קה-קיו.

מכיון שעסקתי בשאלה היסטורית זו במקומות אחרים, איני רוצה לדון בה כעת ב"דברות שניות". אמנם מה שנוגע לענייני ישירות הוא שבעל ה"לשם", אשר תפס את הצמצום כפשוטו, מסתמא ראה את עצמו יוצא בזה בעקבות הגר"א.

⁶⁷ראה ר' שלמה עליאשאו, לשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים (ירושלים, תרצ"ה), ד' ג ע"א-ע"ב:

הנה בענין הצמצום והקו, אשר גילה האריז"ל בדבריו אשר לפנינו, חקרו בזה כמה קדושי עליון אם שהוא כפשוטיה או שהוא רק בדרך רמז ומשל...ויש מהם שהטילו חומר איסור גדול לומר שהוא כפשוטיה, וכמו שנודע מדברי הרב הגדול מו"ה יוסף אירגאס זללה"ה, בספרו הנכבד

שומר אמונים...אמנם הרב הגדול ר' עמנואל חי [ריקין] זללה"ה, בעל משנת חסידים, בספרו יושר לבב, מואן בכל דבריו בזה, ודעתו היא שהצמצום הוא כפשוטו ממש...ודבריו הם צודקים בעיני למאוד...ואין כל אלו הענינים בבחינת משל וגיוס כלל או בבחינת מראה הנבואה לבד (כמו שנמצא באיזה ספרי האחרונים) אלא שהם הכל כמשמען וכפשוטן ממש, אלא שהוא נעלם בתכלית ההעלם איך שהם, ומה שהם...והרי לנו כי לא אמר האריז"ל שהם משל כלל או רק במראה הנבואה כלל (וכמו שנמצא בדברי המתחכמים והמבהילים)...כי הם כמשמען וכפשוטן ממש ככל הנאמר בכל דבריו בעץ חיים ובכל שאר ספרי האריז"ל...וכן הוא על דרך זה בענינו בענין הצמצום שהוא כמשמעו וכפשוטו...וכן כתב גם כן הרב הקדוש בעל מקדש מלך [=ר' שלום בוזאגלו (רש"ב)] בספר הדרת מלך...שמביא דברי היושר לבב בענין הצמצום שהוא כפשוטו והסכים עמו..."

"האחרונים" שכתבו שהצמצום במראה הנבואה, הם הרמח"ל והגררים אבתריה:

הנה כבר שמעת שיש בצפית המרכבה—מראה ופתרון, דהיינו ראייה והבנה...

(ר' משה חיים לוצאטו, קל"ה פתחי חכמה, פתח כד [בענין הצמצום])

כל זה כענין מראות ישעיה ויחזקאל, והיינו צפיית המרכבה, שרואים אותה בסדרה ומבינים בה גדולת הנהגת יתברך שמו (ר' משה חיים לוצאטו, ביאורים לספר אוצרות חיים, אות א; נדפס בגניזת רמח"ל מאת הרב חיים פרידלנדר [בני ברק, תש"מ], עמ' רצז). ועיי"ש אות יח.

והיכן שה"לשם" נזף ברמח"ל וגרורותיו, הרב לינטופ נהג בהם כבוד:

...קבלת המקובל האלהי מהרמח"ל, אשר היה נרדף בדורו, נדפסו בדור זה ממנו ספרים הרבה, ועל פיו הדפיסו גם גאוני התלמוד בדור זה ספרים בפתחי היכלות האריז"ל, כמו ספריו של הגאון מראז' [נאי וטיקטין; ספרי מפתחות החכמה להרב הגאון דקראטינגא...]

(כ"י פרדס היהדות, "הצעה קטנה לתקופה הרביעית" [עמ' א])

"הגאון מראז' [נאי וטיקטין] הי ניהו ר' יצחק אייזיק חבר, בעל "פתחי שערים". (בנוסף לקהילות הנ"ל, שימוש ר"א חבר ברבנות בוואלקאוויסק ובסובאלק). "הגאון דקראטינגא" הוא ר' אריה לייב ליפקין (בן-אחיו של ר' ישראל ליפקין או ר' ישראל "סלנטר", כפי שנודע היום). ספרו של הגאון דקראטינגא (בעילום שם המתברר) הוא "כללי התחלת החכמה".

(דרך אגב, גם הרב צדוק הכהן מלובלין [אשר נהפך ממתנגד התומך יתדותיו ב"נפש החיים", לחסיד נלהב של האדמו"ר מאז'ביצא, בעל מ"י השילות] סבר—בדומה לרמח"ל, בלי לנקוב בשמו—שהאר"י חזה מראות הנבואה, והן יסודי תורתו. ראה נספח "הכהן מלובלין על הצפייה במרכבה").

גם במכתבים בענין הצמצום שכתב לר' נפתלי הירץ הלוי (נספחו אל ספר מעין משה להרב משה שין) יוצא מפורש שה"לשם" תפס הצמצום כפשוטו, לא כמראה הנבואה ולא כמשל ומליצה. ראה מכתב ב' בנושא הצמצום שבעל ה"לשם" נחרד כשכתב לו רנ"ה בענין הנזמא דא"א "שהוא ענין מראה הנבואה אבל פתרון המראה כו' כו'" (עמ' רמג), והשיב לו דברים כדורבנות:

וכפי העולה על דעתי שכת"ר בחכמתו תקע עצמו הרבה במושכלות כאלה, והגם שלכאורה הם דברי חכמה וטעם המתוקים לחיך, אך במיעוט הבנתי וידיעתי לא מצאתי שום יסוד ושרש למושכלות כאלה, לא בדברי הרב [=האר"י] ולא בדברי הגאון [=מווילנא], ולדעתי הם השערות בעלמא ומושכלות מוחשביים הנובעים ממחקרי השכל האנושי לבד, ואין קץ להשערות כאלה, ולדעתי נראה שכל השכלה אשר לא נלקחה מיסוד דברי הזוהר והתיקונים, ומדברי הרב והגאון אשר רוח ה' היה מדבר בהם והם רוח הקודש ממש כידוע, ורק שהוא נובע ממוחשבת השכל לבד, הנה לדעתי אסור להשתמש במושכלות כאלה בחכמת האמת כלל, כי השכל המחקרי הוא חפשי ואין קץ לרעיונותיו, ומתפשט לפעמים בדברי רוח בעלמא, וחלילה להשתמש בזה ולומר השערות בחכמת אלהות (עמ' רמד).

ומה שאמר מר שהוא ענין מראה הנבואה, הנה למראות הנבואה ודאי לא דמי, כי כל מראות הנבואה היו למטה במקרה, אבל כל הענינים [דחכמת האמת הם גם למטה בעצם, גם בעיקר ענין המראה, הגם שהאמת הוא שכל מראות ותמונות והדמיונות הם על-ידי המלכות שבכל בחינה, כי על-ידה נתראו למטה באותו התואר שהשכל תופסו ומתדמה, אבל עם כל זאת ודאי הוא שישנם למעלה כל הענינים ממש כמו שאומר הזוהר והרב בבחינת המציאות אשר אין המחשבה תופסת אותם כלל. ואם היה כמו שאומר מר שכל הענינים הוא רק על דרך מראות הנבואה

המורים על פתרוןם, היתכן שלא השמיענו הרב הקדמה קטנה כזו? ואדרבה הוא, שנמצא תמיד בדברי הרב שהם אורות רוחניים, ומשמע מכל דבריו שהם מציאות ממש. כללו של דבר, כי בדברי הרב והגאון לא מצאתי שום רמז לזה... (עמ' רמה)

וכן אני אומר גם כן בענין הצמצום והחלל המוזכר בדברי הרב שהוא הכל כפשטיה ממש, והגם שכפי העולה על זכרוני שכבר נתחבטו כמה גאונים בזה—בעל שומר אמונים, ובעל משנת חסידים בספרו יושר לבב, ומהר"י עמדין, והחסיד רמח"ל בקל"ח פתחי חכמה... (עמ' רמה-רמו) ובמכתב הבא של ה"לשם" (מכתב ג' בנושא הצמצום), הרמח"ל נקוב בשם:

הנה כת"ר האריך למעניתו והביא לי רוב-דברים מדברי החסיד רמח"ל במה שכל הענינים המוזכרים בדברי הזוהר והרב [=האר"י] הם הכל רק ראיית נבואות ודמיונות ורק בהשגה שלהם נעשה הדמיון הזה (עמ' רנה).

ואילו היה כת"ר אומר על דרך שיטת החסיד רמח"ל שכל ענין הצמצום והקו הוא רק על דרך מראה הנבואה לבד... (עמ' רנו).

כך דברי ה"לשם" באגרותיו לרנ"ה עולים בד-בבד עם מה שיכתוב ה"לשם" בחלק הביאורים הנ"ל.
68 במכתב שלדברי המדפיסים נכתב לר' נפתלי הירץ הלוי בערך בין פרשת מקץ לבין פרשת ויחי שנת תרמ"ד, בעל ה"לשם" מצטדק:

כת"ר חושד לי בחינם ובמה שאין בי כלל וכלל, ובפרט במה שמייחס אותי לטועה בדעת הכת המוטעה, רח[מנא] ל[יצלן], על זה הצטערתי מאד כי יודע אני בעצמי איך שאני רחוק מהם ומדעותיהם מכל וכל, ת[ודה] ל[השם] ית[ברך] ש[מן], ויאמין לי ידידי שאני מונע את עצמי מלהסתכל בספריהם כלל, ואפילו באותן הגהות הנדפס מחדש על הזוהר בשם הרב שלהם, אני נזהר מלהסתכל בהם מאומה, ותמיד עומד לפני מאמר הנפלא במדרש שוחר טוב, מזמור י"ט, תורת ה' תמימה, אימתי היא תמימה, בשעה שהיא יוצאה מפי תמים, ואימתי היא נאמנה, בשעה שהיא יוצאה מפי נאמן. והמדרש הזה הוא מרחיק ממני מלהסתכל או לשמוע שום דבר תורה ממי שהוא חשוד אצלי באינו נקי בדעותיו, ומכ[ל] ש[כן] מאותו הכת אשר אני יודע הרבה מדעותיהם השקר[י]ים ומדרכיהם המותעים והמוטעים, ולכן אל יוסיף כת"ר לדבר אלי עוד כאלה.

(מכתבים מכ"י מבעל ה"לשם", נספח למעיין משה של ר"מ שיץ [ירוש' תשע"א], "מכתב ג' בנושא הצמצום" [עמ' רנג])

כנראה שכוונת בעל ה"לשם" שהוא נמנע מלהסתכל בספר ביאורי הזוהר, המהווה העתקות של הביאורים ששמע ר' דוב בר ("אדמו"ר האמצעי") בלילות שבת קודש מאביו ר' שניאור זלמן ("אדמו"ר הזקן"), הנודע בעולם בקיצור "הרב" (על-דרך "שלחן ערוך הרב" ו"סידור הרב"). קשה להצביע לאיזו מהדורה בדיוק התכוון בעל ה"לשם" באמרו "הנדפס מחדש". לפי הביבליוגרף הברמן, נמצאו לרוב עותקים חמו"ד. ראה א"מ הברמן, "שערי חב"ד", עלי עי"ן (ירוש' תש"ח-תשי"ב), עמ' 298, מס' 16.

לעומתו, אנו מוצאים את הרב לינטופ מצטט את "האדמו"ר האמצעי בהקדמת בא[ורי] הז[והר]" ("אור הגנוז בחכמת הקבלה", כנסת הגדולה, ספר א [ורשה, תר"ן], עמ' 54).

69 דרך אגב, רבי חב"ד לדורותיהם דבקו בשיטה זו. עת כתבי שורות אלו, מונח לפני הספר הגדול, יום טוב של ראש השנה—תרס"ו מאת אדמו"ר שלום דובער מליובאוויץ' (ברוקלין, תשנ"א), ובעמ' תעה-תעט נאמר: "...כלים דאצילות, הגם שאינם מהות זר חס-ושלום, והרי הם אלהות ממש, וכמו שכתבתי במקום אחר, מכל מקום הרי הם מהות אחר מן האור..." (מאמר נו, שבת פרשת נשא, תרס"ז, ד"ה אין עומדין להתפלל). כך מפי כתבו של נצר לשושלת חב"ד בימיהם של הרב לינטופ ובעל ה"לשם". (ועיין עוד במאמר הראשון שם, ליל ב' דראש השנה תרס"ו, ד"ה יו"ט של ר"ה, עמ' ו).

70

אמנם מדברי כת"ר אשר במכתבו משמע שמתרעם עלי גם על עיקר הענין מה שאמרתי שיש באצילות שורש בעצם (רוצה לומר, לא במראה הנבואה) לכל עניני המציאות בפרטיות ומייחס כת"ר גם זה לדעת הכת המוטעה והפריז כת"ר על המדה בזה מאד מאד כי הטעות הכת הוא לא ביחס שורש המציאות למעלה, רק טעותיהם הוא במה שמייחסים האלהות למטה גם בכל הדברים אשר לא קדשה התורה והוא טעות קרוב לעבודה זרה, רחמנא ליצלן, כי מהבריאה ולמטה יפרד והיה לארבעה ראשים, קודש, טהור, טמא, פסול, ובכל מה שיש להרע נגיעה בהם,

הרי הוא טמא ואסור, וכמו שכתב הגאון בתיקונים דף מ"א סע"א שזהו הטעם לכל הטומאות והאיסורים שבתורה, וכמו שכתוב "ויגע בכף יריכו על כן לא יאכלו בני ישראל". ובתיקון נו (דף ק"ד ע"א) "לית לך לידמה ליוצרך דאנת הוית גרים כו'". ואין קדוש אלא מה שקדשתו התורה ומשרה שכינתו שם, אבל זולת מה שקדשתו התורה, האומר על החול שהוא קודש, הוא מחרף ומגדף ועובד עבודה זרה, רחמנא ליצול, וזוהו הוא הטעות של הכת הטועים. והארכת בזה במקום אחר [הדגשה שלי—ב"נ] לבאר טעותם במה שטועים הם בעוד ועוד, רחמנא ליצול מדעתא דילהון. אבל לא ביחס שרשי כל המציאות למעלה שהוא האמת האמתי שאין בו שום ספק כלל...

(מכתבים מכ"י מבעל ה"לשם", נספח למעיין משה של ר"מ שיץ, "מכתב ג' בנושא הצמצום" (עמ' רנד-רנה))

בהערה, העורך, הרב משה שיץ, הצביע על ספר הדע"ה, חלק א, דרוש ה, סימן ז, אות ד (דף נד ע"ד), ד"ה והנה יש בעולמות ב"ע קודש וחול טהור וטמא. עיין שם בארוכה. (ראה נספח, "בעל ה'לשם' נגד שיטת הפנתאיזם [הכל אלהות]").

והנה המעיין שם יגלה שה"לשם" מתעמת עם התפיסה הפנתאיסטית רק לגבי עולמות ב"ע, "כי בכל העולמות ב"ע כולם, אפילו אותן המציאויות שהם קודש קדשים, הנה אין בהם עצמם שום בחינת אלהות כלל" (שם דף נה ע"א, ד"ה והנה נתבאר מכל דברינו), ומותר מקום לחשוב שלגבי עולם האצילות אין חילוקי דעות בינו לבין כת החסידים. אך מתוך מכתבו של הרב לינטופ בדבר הספר הקדו"ש, מתבררת ומתלבנת הסוגיה, שאף בהשקפותיהם על עולם האצילות נחלקו בעלי תריסין, כאשר תפיסת האלהות של בעל ה"לשם" שונה תכלית שינוי מזו של בעלי חב"ד.

⁷¹ באגרת הרב קוק אל הרב לינטופ מ"א שבט תר"ע, הרב קוק משיב על מכתבו של הרב לינטופ מכ"ב אדר תרס"ט. (ראה אגרות הראי"ה, כרך א, עמ' שה [אגרת רסו]). כלום העלים עין הרב קוק מהמכתב המאוחר יותר מאבד"ק בירז' מו' תמוז תרס"ט, ובו הסתערות על ספר הקדו"ש?

⁷² אגרות הראי"ה, כרך א, עמ' שד-שה [אגרת רסו].

⁷³ הרב קוק, מידת קונו היתה בו, "עושה שלום במרומיו", במרומי התיאולוגיה, בין תפיסות האלהות של תלמידי הבעש"ט מחד גיסא, ותלמידי הגר"א מאידך גיסא. ואלה דבריו לרבה של עדת חסידי חב"ד ביפו, רש"ז סלונים:

...אמנם גדול ונשגב הוא הלימוד במקצוע חב"ד, המקצוע המחכים והמאיר ביותר את תורת הרב קדוש ישראל הבעש"ט נ"ע, שבודאי לגאולה הוכן. אמנם אני רגיל תמיד להעיר את גדולי עמנו, שלא להסתפק רק במקצוע אחד, גם בחלק הרוחני שבתורה, כמו שאין אנו מסתפקים בחלק המעשי רק בדרך אחד ובשיטה אחת. וסדרי למודינו ההלכתיים מורכבים הם מכל השיטות של רבותינו הראשונים והאחרונים. כמו כן ממש, מוכרח להיות במקצוע הרוחני. יחד עם המקצוע של חב"ד צריך לשנן את חכמת חכמינו הקדמונים, החוקרים האלהיים, עד הדורות האחרונים. וכן כל שיטות המקובלים וכל ארחות גילויי הרזים של הגר"א ז"ל ותלמידיו. ועל-ידי השתלבות הרעיון והרחבתו יצא אור גדול לקדושה ולגבורה ולדרכי שלום בכללות האומה, ומכל הרוחות יחד יתנוצץ אורו של משיח בהתחלת הופעותיו, להאיר את דרכי תחייתנו. ואם אין כל כשרון מוכשר לכך, צריכים אנו שיחיד הסגולה אשר חלק להם ה' בינה, יהיו המתחילים בדרך הקודש הזאת. ועל-ידי ביטוי האורות מעברים שונים יצאו כלי חפץ למעשה, וחכמת עולמים תופיע על תלמידי חכמים שבארץ ישראל, לבאר בשפה ברורה את דרך הקודש בעד כל ישראל, ולהופיע גם כן מאורי אורים בעד כל העמים כולם ללכת באור ה'. ותהיה פעולת קודש זאת עטרת התפארת של כל התחיה הלאומית, והאבן היסודית שעליה ייבנה כל התוכן הפוליטי אשר לישראל בארץ ישראל, וכמו שכתוב "והלכו גוים לאורך וגו'".

(אגרות הראי"ה, כרך ד [ירוש' תשמ"ד], עמ' סה [אגרת א'מ"ד מ"ט תמוז תר"פ])

דרך אגב, הנמנע היה מגזע משפחת שניאורסון, מצאצאי הרבנית מנוחה רחל סלונים, בתו של אדמו"ר האמצעי, רבי דוב בר שניאורי.

בדור שלאחרי הרב קוק, הרב אליהו דסלר, בעל "מכתב מאלהיו", ניסה אף הוא לאחות את הקרע, כשהוא לומד בצוותא עם המשפיע החב"די ר' יצחק הלוי הורוויץ, הנודע בכינויו "ר' יצחק מתמיד", הי"ד. ועבודת ה"יחודים" עודנה נמשכת. יצוינו הנסיונות האחרונים של הרב גדליה רבינוביץ שליט"א (אדמו"ר

ממוניסטריין', מצאצאי ר' גדליה מליניץ בעמח"ס תשואות (הן), ושל המקובל הרב משה שיץ שליט"א. ראה ר' גדליה אהרן רבינוביץ, "על מהות המחלוקת בין חסידים ומתנגדים, והמסתעף ממונה", חקירה (ברוקלין, נ"י), כרך ה, שנת תשס"ח (המצטט קטעים ממוכתבי ה"לשם" לרנ"ה הלוי); ר' משה שיץ, מעיין משה (ירושלים, תשע"א).

⁷⁴אלה דברי הרב לינטופ בחיבורו הגדול שטרם ראה אור הדפוס:

... עד שנבוא בזה בפרק מיוחד להבין כל שרש הבדלי הצעות בפתיחת היכלות האר"י, לבאר כל משליו וחידותיו על-פי ביאור החסיד מהרמח"ל, אשר בדעתו הולך הגר"א וחיבוריו, וביאורי הגרש"י על-פי הקדמות הבעש"ט.

(כ"י פרדס היהדות, התקופה הרביעית, פרק ה ["חסידות חב"ד"], עמ' לב)

כן במאמר "אור הגנוז בחכמת האמת" שפרסם הרב לינטופ באכסנייתו של ר' יצחק סובלסקי, כנסת הגדולה, מצטיירת תמונה הרמוניסטית של ההתפתחויות האחרונות בענף הקבלה:

...ספרי חסידות וקדושה וטהרת הלב, קדושי עליון, תלמידי הבעש"ט, ובפרט זה האיש הנורא כמלאך אלהים, הקדוש בעל התניא, הירבה לגלות סודות האר"י בספריו בעבודת הנפש, המוח והלב; גם בזמננו זה זכינו לקבלת אדמו"ר הגר"א מוויילנא אשר היו [כתבין] עד הנה גנוזים, ועל-פי זה הירבה הגאון מראז'נאי לגלות כל פתחי שערי עץ החיים בספריו פתחי שערים; כן זכינו להתגלות כ[תבין] ק[ודש] של הקדוש רבינו משה לוצאטו, ועוד.

("אור הגנוז בחכמת האמת", כנסת הגדולה, שנה א [ורשה, תר"ן], עמ' 52)

⁷⁵דבר התנגדותו של בעל ה"לשם" לשיטתו האקלקטית של הרב קוק, אושר על-ידי הרב יוסף לייב זוסמן, נאמן-ביתו של הרב חרל"פ, תלמידו המובהק של הרב קוק:

בענין הלשם ז"ל, לא היה כל כך פשוט בכלל. בודאי שלא היה תמים דעים עם הרב [קוק] ז"ל, שכן הוא היה מתנגד חריף לשיטת החסידות, ולא רצה לשמוע אפילו שמוץ מדבריהם, לא יראה ולא ימצא ולא ישמע על פיו וכו'. גם התנגד מאד לשיטת הרמח"ל ז"ל, למרות שהעריך אותו הרבה, בכל זאת הוא כותב בספרו שדבריו אינם נראים לו כלל, בעניין שהוא ז"ל כתב שכל דברי הזוהר הקדוש והאר"י ז"ל בבחינת "ביד הנביאים אדמה", והלשם ממאן בזה מאד, שבפירוש כתוב בזוהר הקדוש על הרשב"י שעליו נאמר "פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות", וכן הוא גם האר"י ז"ל.

ושמעתי מפה קדשו של מרן הגאון ר[בין] י[עקב] מ[שה] ח[רל"פ] ז"ל, שבזמן שהלשם כתב כל זה על הרמח"ל (זה היה בשנת תרנ"ח, ככתוב בלשם עצמו), אז נזדמן הרב [קוק] ז"ל בביתו של הלשם, וראה מה שכתב, והתפתח ביניהם ויכות חריף בענין זה, והלשם הושפע מדברי הרב [קוק] ז"ל, וקצת המתיק את לשון ההתנגדות, וכתב שאינו מתכוון בעיקר עליו [=הרמח"ל], אלא על אלו שהולכים בדרכיו...ובודאי שלא הסכים לדרכו של הרב [קוק] ז"ל, וכזאת שמעתי מפי הרב ר' אריה לוי ז"ל, שבגלל ההשפעה החסידית בדברי הרב [קוק] ז"ל, הלשם ז"ל לא הסכים לדבריו.

ושמעתי מפה קדשו של מרן הגאון ר[בין] י[עקב] מ[שה] ח[רל"פ] ז"ל, שהיתה לו שיחה עם הלשם על דבר המושג של "למעלה מהזמן", והלשם מואן בזה ולא רצה לשמוע, והגיב בזה הלשון: "דאס איז חסידישע תורה" [=זוהי תורה חסידית], ומטעם זה החסידים אינם מתייחסים לדברי הלשם ז"ל.

(מבחיני צדיקא: מאמרים ואגרות, רשמים וזכרונות מאת הצדיק הירושלמי, הרב יוסף לייב זוסמן, יוצא לאור מעצם כתב יד קדשו [ירוש' תשס"ז], עמ' קעב-קעג)

⁷⁶לשם שבו ואחלמה, ספר הדע"ה [הוא ד'רושי ע'ולם ה'תהו], חלק א, דרוש ה, סימן ז, אות א (נבב).

דרך אגב, כמה שורות קודם, מזכיר המחבר את "דברי הרמ"ק ז"ל באילימה ובפרדס", ויתכן שהרב לינטופ לא החטיא את המטרה שדברי ה"לשם" נכתבו ברוח ספרי ר' משה קורדובירו.

⁷⁷שם, אות ה (נהב).

⁷⁸תרס"ט.

⁷⁹הרב דוב הכהן קוק (תרל"ב-תש"י), אחיו הצעיר של הראי"ה, כיהן בקהילת קרוק, ולאחר מכן ביעליסאוועטגראד, רוסיה. עלה ארצה בשנת תרפ"ה וכיהן כרבה הראשון של עפולה. התמנה למנהל "מכון

הארי פישל" לחקר התלמוד. ראה הרב משה צבי נריה, **ליקוטי הראי"ה**, ג (תל-אביב, תשנ"ה), עמ' 340-345; נריה גוטל, **מכותבי ראי"ה** (ירוש' תש"ס), עמ' קכת.

⁸⁰ כתב-עת אידי שיעא לאור בוויילנא. העורך היה שרגא פייבל מרגולין.

⁸¹ הכוונה ל"פרשת שמן שומשומין". לפנות חג הפסח תרס"ט, הרב קוק, אב"ד יפו, פרסם הכשר לשמן שומשומין, תוצרת בית-החרושת של האחים ברסלב ביפו. לעומתו, בית-הדין של עדת החסידים בירושלים, ובראשו הרב ליפמן דוד שובקס [שוהוואקס] ז"ל, פקפק בכשרות השמן מחמת גזירת קטניות, האוסרת אכילתן לבני אשכנז. למרבה הצער, המחלוקת עברה את גבול התורה ויצאה אל הרחוב היהודי. היישוב נעשה כמרקחה ונמצא שם שמים מתחלל. בכמה תשובות ארוכות וענייניות, הרב קוק הגן על עמדתו ההלכתית ובירר את טעמו ונימוקו בהתירו את השמן המופק מן השומשומין. ראה ראי"ה קוק, **אורה משפט**, חלק או"ח, סימנים קח-קיד (ד' קטז-קלח); בצלאל נאור, "האגרת החסרה מאגרות הראי"ה ומחלוקת לשם שמים", סיני, שנת הס"ג, כרך קכה, שבט-אדר תש"ס, עמ' רכח-רל; הרב משה צבי נריה, **בשדה הראי"ה** (כפר הראוה, תשנ"א), עמ' 145-180; בצלאל לנדוי, "השימוש בשמן שומשומין לפסח", **מוריה**, שנה א (תשכ"ט), גליון ג-ד, עמ' ע-פד.

⁸² ישיעה ג,ה; חגיגה יד,א בקירוב לשון.

⁸³ משלי יב,כה; יומא עה,א.

⁸⁴ על-פי מלאכי ג,כב.

⁸⁵ אלכסנדר זיסקינד רבינאוויץ (אז"ר) (לאדי, תרי"ד-תל-אביב, תש"ה), סופר יפואי, מעריץ גדול של הראי"ה קוק, ותומך נלהב של פעילויותיו הספרותיות. (אז"ר נטל חלק בעריכת שני קבצים ספרותיים שיוזם הראי"ה: הניר [תרס"ט], והתרבות הישראלית [תרע"ג]). על הקשר ההדוק בין הראי"ה קוק ואז"ר, ראה נריה גוטל, **מכותבי ראי"ה** (ירוש' תש"ס), עמ' פד, הע' 248; עמ' פה, הע' 253 (הסעיף השני שם "ניתר" ממקומו ובאמת שייד לעיל בהערה 248); שמחה רו, **מלאכים בבני אדם** (ירוש' תשס"ב), עמ' 360-363.

לפי הסופר ר' בנימין (יהושע רדלר-פלדמן), אז"ר הוא זה שהוציא את הרב קוק לרשות הרבים במאמרו "כתר תורה" (לוח א"י, תרע"ב). ומה ששמע אז"ר מפי הרב קוק כתב במאמר "פירורים משולחן גבוה", **ירעאל: קובץ ספרותי**, ערך ע"י אז"ר (יפו, תרע"ג). ראה הרב אברהם ביק (שאול), **הגות בראי"ה** (תש"ל), עמ' 54, 64.

הרצי"ה קוק סיפר: "סופר אחד שהיה אדם משלנו, אז"ר, היה מבקר הרבה אצלנו. במשך תקופה מסויימת, היה מבקר כל יום ומעיין הרבה בכתבים של אבא, זכרנו לברכה. הוא היה יהודי כשר בשלימות, חב"דניק, ויחד עם זה היו לו קשרים פרטיים אישיים עם כל הסופרים האלה [=החילונים]..." (**שיחות הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל על ספר אורות**, ערך ש"ח הכהן אבינר [ירוש' חש"ד], עמ' 167).

באגרת של הראי"ה אל אז"ר מירושלים י"ט טבת תרפ"ה, נענה הראי"ה לבקשת אז"ר להעלות ארצה את רמ"צ קלאצקין (אגרות הראי"ה, כרך ד, אג' א'רעג [עמ' רטו]). הרב משה צבי קלאצקין, רבה של רומנובה, רוסיה, נמנה על חשובי רבני חב"ד. (חותנו של אז"ר היה גר ברומנובה). רמ"צ היה אחיו הצעיר של ר' אליהו קלאצקין, גאב"ד לובלין. אביהם, ר' נפתלי הירץ קלאצקין, היה מתלמידי רמ"מ מליובאוויץ, בעל צמח צדק. ראה ש"נ גוטליב, **אהלי שם** (פינסק, תרע"ב), עמ' 196 (ע' "ראמאנאווא"); הרב משה זעירא, "רבי אליהו קלאצקין – אב"ד לובלין, אביו, חמיו ואחיו הגאונים", **ישורון** (ניו-יורק), כרך טו (ניסן ה'תשס"ה), עמ' תשנא. הרב אליעזר כ"צמן שליט"א עומד לפרסם בקרוב בספר זכרון לאביו הגאון ר' אשר כ"צמן זצ"ל את הגהותיו של רמ"צ קלאצקין על מסכת ברכות. ההגהות מלאות על גדותיהן דא"ח (חסידות חב"ד), ורבו בהן הציונים לספר מגן אבות של האדמו"ר מקאפוסט.

במכתב לבנו ר' צבי הירש מעבר לים האטלנטי, מב' אלול [תרס"ו?], כותב הרב לינטופ: "מא[רץ] י[שרא]ל קבלתי מכתב הסופר הנעלה כמר א"ז רבינאוויץ, כי לומד הוא וחוזר ולומד את חלקי ספרי הכתובים אשר שלחתיו, וכן יש לו דורשים עליו, והודיעני כי שמע מומך מאת אחד אשר בא ליפו מניו יורק". ובד' בחקת, ל"ד למנין, תרס"ח, הרב לינטופ כותב לבנו ר' צבי הירש בשורה טובה ומשמחת: "גם קבלתי מכתב שני מהסופר רבינאוויץ אשר הוא מוכן לקבל את ספרי ולתקנם תחת השגחת הגאון מהרא"י קוק כדי שיהיו דברי ומחשבותי יותר מחדודין ויותר מבהיקין" (עמ' 3).

ידים מוכיחות שהראי"ה קוק שימש "שדכן" ומתווך בין הרב לינטופ ואז"ר בדבר פרסום כתבי הרב לינטופ. באגרת הרב קוק לרב לינטופ (מ"יפו, י"א שבט תרע"ן) אנו קוראים: "והנה הלום ראיתי במכתב כ"ג ידידי שיחי' לידידנו הסופר הנכבד מר א"ז רבינוביץ נ"י, שמחשבה עלתה על לבבו, פן מפני איזה חילוקי דעות

עינויות, המבדילים בינינו, נתקררה אהבתנו הנאמנה, חלילה" (אגרות הראי"ה, כרך א, עמ' שא [אג' רסו]).⁸⁶
 על-פי הניב הארמי הרבני "אשתמיט".

⁸⁷מלכים-א יח,לז; ברכות לא,ב.

⁸⁸רוצה לומר ילקוט אבני אמונת ישראל (ורשה, תרנ"ה), דף צב ע"ב, הגהה:

והנני להעיר פה על הדבר שהערתי עוד במאמרי "דבר בעתו" בענין תכלית התגלות הזהר וקבלת האר"י, כי לא כמו שעלה על דעת המקובלים האחרונים, לגלות לישראל חומר-עוונותיהם ופגמיהם למעלה למעלה כי נורא הוא מאד, עד כי האדם במחשבה לא טובה יכול להחריב יותר ממה שהחריב טיטוס הרשע, מכנים צלם בהיכל (נפש החיים, [שער א] פרק ד); האדם במעשיו הרעים, במחשבתו ושכלו הרע ממשיך את הקב"ה לבית הכסא והוא עלבון גדול ונורא (תניא, [ליקוטי אמרים, סוף] פרק כד). אבל אמנם כוונתם היתה טובה ורצויה מאוד, להביא כללות ישראל לתשובה תתאה ועילאה, גם קנאו בעד כבודו של הקב"ה שמניח אותנו בגלות, כרעי איוב לאיוב, אבל כבר הראה הנסיון הזמני כי לא הנעילו חכמינו בזה, כי עוד ריחקו עתה לב ישראל מאביהם שבשמים יותר ויותר—ד' ירחם בעד השארית הנמצאה. על-ידי דבריהם נתחזק בנו יצרא דשנאת חנם לחשב כל אחד רעת אחיו בלבבו, כי שאור שבעיסת חבירו הוא מחריב עולמות ומעכב את הגאולה, ומצוה לשנאותו. ועפר אני תחת כפות רגליהם, ומי אני כי אבוא אחרי מלכי רבנן, אבל הריסות שלום עמי נקעה נפשי, יעבור עלי מזה, עת לעשות לד', במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. תכלית גילוי חכמת הקב"ה, הזהר וכתבי האר"י, הוא אדרבה ההיפך, לנחם לב ישראל, כי יתנחמו בגלות כי צדיקים המה בגלותם, וכי ישימו בטחונם בה', לעקור יצרא דשנאת חנם לשם שמים ומחלוקת לשם מצוה, וכדברי חז"ל במסכת שבת דף פ"ט.

כנראה שכוונת הרב לינטופ לשבת פט,ב על פסוק "אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלג ילבינו" (ישעיה א,יח).⁸⁹
 ילמוד סתום מן המפורש. בספרו בכ"י פרדס היהדות, התקופה הרביעית, פרק ג (עמ' יז) הביא הרב לינטופ מובאה זאת מספר עבודת ישראל:

"מה שושנה זו אינה אלא לרית, כך לא נבראו צדיקים אלא לגאולתן של ישראל" [ויקרא רבה כג,ו]. הגם שאמרו חז"ל אין לך דור שאין בו כאברהם יצחק יעקב משה ודומיהם—וכאשר עינינו רואות ב"ה בכל דור ודור צדיקים יסודי עולם, השם יתברך יאריך ימיהם ושנותיהם—אל תתמה על עיכוב גאולתנו, כי הפירוש הפשוט מורה על גאולה מצרות המתחדשות בכל יום, רחמנא ליצילן, כמו שכתוב "לא מאסתים כו" [ויקרא כו,מוד] שהעמדותי להם של בית רבי וחכמי הדורות" [מגילה יא,א]. אכן עיקר הכוונה על גאולת נשמות ישראל [הדגשה שלי—ב"נ] להעלותן מתחת שיעבוד הרע וסטרא אחרא. וגאולה זו האמיתית אינה כי-אם על-ידי הצדיקים המעלין נשמות ישראל ברוב כוחם וגודל קדושתם לפניו יתברך, וממשיכין להם מוחין חדשים לעבודתו יתברך.

(ר' ישראל ב"ר שבתאי, מגיד מישרים דק"ק קאז'ניץ, עבודת ישראל, פרשת אחרי, ד"ה כמעשה ארץ מצרים וגו')

⁹⁰קוהלת ד, ט.

⁹¹=המוסר כתב זה.

⁹²ספר הקדמות ושערים, והוא ענף אחד מהספר לשם שבו ואחלמה. שלמה בן חיים חייקיל (פיעטרקוב, תרס"ט).

⁹³ראה הקדו"ש, שער ד, פרק ג (יד-ג,טו,ב).

⁹⁴הרב לינטופ מתח קו מתחת לשלוש התיבות הללו.

⁹⁵האותיות השחורות הגדולות מופיעות בדפוס.

⁹⁶האותיות השחורות הגדולות מופיעות בדפוס.

⁹⁷האותיות השחורות הגדולות מופיעות בדפוס.

⁹⁸האותיות השחורות הגדולות מופיעות בדפוס.

⁹⁹האותיות השחורות הגדולות מופיעות בדפוס.

¹⁰⁰ הרב לינטופ מתח קו מתחת לשבע התיבות הללו.

¹⁰¹ הרב לינטופ מתח קו מתחת לארבע התיבות הללו.

¹⁰² =בריאה, יצירה, עשיה.

¹⁰³ הקדמות ושערים, שער ד, פרק ד (ד' טו עמ' ב-ד) בדילוגים.

¹⁰⁴ זה לשון הרב לינטופ בחיבורו האנציקלופדי פרדס היהדות:

שרש חידושו שחידש הרמ"ק על המקובלים שקדמוהו, הוא הפשר וההשוואה שאמר לפשר ולהשוות את הדעות המקובלות הרחוקות במהות הספירות: אם הם רק כלים עלולים ומחודשים מא"ס ב"ה [=מאין-סוף ברוך הוא] בסוד עילה ועלול, שהיא דעת הרקאנאטי ובעל החייט, או שאינם עלולים, והם עצמות האלהות והתמשכותו והתפשטותו משורש הנעלם, שהיא דעת הרדב"ז, כי שתי הדעות אמתיות. הספירות נכללות מעצמות וכלים. כל העשר ספירות, גם כלי הכתר ותיקונו, הם עלולים מא"ס ב"ה [=מאין-סוף ברוך הוא], ומחודשות ממש, אבל כן נמצא בסודם המשכת אור א"ס ב"ה [אין-סוף ברוך הוא], וכי אך זאת סוד שמותיו הקדושים בכלל, ושם הויה ב"ה הנקרא שם העצם, שמות להעצמות המתפשטת בהכלים האלה. האריך בזה הרבה בספריו הקדושים, ומה גם בספרו שיעור קומה.

והנני מוקה כי יסכימו אלי הקוראים את ספרי חלק שני, ועמדו על דעת בעל העיקרים בסוד הספירות—שורש דעתו שהם ממש המלאכים שהזכירו הפילוסופים, עשר עלולים, אך כשבאים בשם שולחם, מותר ההשתחוואה והעבודה להם לכבוד שולחם, ואז הם נקראים בשם שולחם—ועמדו על ענין שמותם השייך לעצמותם, והשמות השייך לשולחם, כי ממש את השיטה הזאת חידש וקידש המקובל האלהי הרמ"ק במלים אחרים.

(הרב פינחס הכהן לינטופ, כ"י פרדס היהדות, התקופה השלישית, פרק ג [עמ' טו])

נחוץ לדעת שלפי חוקרי הקבלה, ספר "מגן דוד" הנוכח בפרדס רמונים לרמ"ק אינו ספרו של הרדב"ז (ר' דוד אבן אבי זמרא), כאשר חשב הרב לינטופ ויתר בני גילו, אלא ספרו של ר' דוד מסר ליאון. ראה ג' שלום, "ספר מגן דוד הנוכח בספר פרדס רמונים מהו?", קרית ספר, ט (תרצ"ב-תרצ"ג), עמ' 258; ר' אליאור, תורת האלוהות בדור השני של הסידות הב"ד (ירוש' תשמ"ב), עמ' 79.

ראה: ר' משה קורדובירו, פרדס רמונים, שער ד (שער עצמות וכלים); הנ"ל, שיעור קומה (ורשה, תרמ"ג), ערך "תורה", פרק ז (ד' יב ע"ב); ערך "השגחה" (ד' נח ע"ב); וערך "רוח חיים" (ד' עז עמ' א-ב); ר' יוסף אלבו, ספר העיקרים, מאמר שני, פרקים יא, יב וכת.

ועיין עוד בספר קול הנבואה לר' דוד כהן ("הרב הנזיר") (ירוש' תשל"ט), עמ' סג, קעג. (רד"ך מצא לבעל העיקרים חבר לדעה בר' שמעון בן צמח דוראן, שאף הוא החזיק בשיטה זו שיש לזהות את עשר הספירות של המקובלים עם עשרת השכלים הנבדלים או המלאכים של הפילוסופים. ראה רשב"ץ, מגן אבות, "החלק הפילוסופי" [ליוורנו, תקמ"ה; ד"צ ירוש' חש"ד], ד' יד-טו. ויש להעיר משו"ת ריב"ש סימן קנז מה שכתב על שיטת ר' יצחק אבן לטיף [ב"נ].

מלבד מה שכתב הרב הנזיר" בספרו קול הנבואה הנ"ל, לאחרונה יצא לאור קל"ח פתחי חכמה לרמח"ל עם פתחי הפרדס, ביאורי מרן נזיר אלהים ר' דוד כהן (ירוש' תשס"ט), ושם בפתח ה (עמ' עז-עט) סיכום ממצה של השיטות בנושא "עצמות וכלים". בסופו מסיק הרב הנזיר:

והנה שאלה זו, חריפותה פגה בכלל, לרמ"ע מפאנו, וביחוד לרמח"ל. כי בחכמת האמת אין מדברים אלא ברצון הא"ס, ולא בבעל הרצון. "ע"ב ידיעות", ד': "שמ"ו ורצון" חד הוא, חושבנא דדין כחושבנא דדין". בספר כנפי יונה, פרק א: "א"ס...לאפוקי תואר זה [כל זולתו מבעל הרצון, שלא הורשינו להתבונן בו כלל].

וביחוד לרמח"ל, הספירות הן אלהות, זאת אומרת עצמות הרצון האלהי. בראש קל"ח פתחי חכמה: "שעצמות המאציל יתברך אין אנו מדברים ממנו כלל, והוא בעל הרצון, אך כל מה שאנו מדברים אינו אלא מרצונו"...

ועיין עוד בפתחי הפרדס, פתח מג (עמ' שלב-שלט).

אגב, מצינו דיון נרחב בשיטות ר' מנחם רקנטי ("כלים") ור' דוד ("עצמות"), כפי שהובאו בפרדס רמונים לרמ"ק, שער עצמות וכלים, בספר דרך מצותיך—טעמי המצוות לר' מנחם מענדל מליובאוויץ ("צמח צדק"). מצות האמנת אלהות, פרק ד, מהדורא קמא.

הספרות האקדמית עסקה אף היא בשיטת הרמ"ק והפשרה שמפשר בין שתי השיטות הקודמות של "עצמות" ו"כלים". ראה יוסף בן-שלמה, תורת האלוהות של ר' משה קורדובירו (ירוש' תשכ"ה), עמ' 100-169. בן-שלמה מעמידנו על ידיעה מעניינת, שהגיע ר' שלמה אלקבץ, כמו הרמ"ק, לידי פשרה בין שתי הדיעות הקודמות: "והמסתבר לומר דהא והא איתנהו, שהם עצמות והם כלים" (ר' שלמה אלקבץ, כ"י לקוטי הקדמות, 171 ע"ב). תורת האלוהות של ר' משה קורדובירו, עמ' 103, הע' 65. אך לדברי ברכה זק, טעה בן-שלמה כאשר הסיק את המסקנה שרמ"ק היה מורו של ר' שלמה אלקבץ בסוגיה הנידונה. ונהפוך הוא: ר' שלמה אלקבץ היה מורו של רמ"ק בסוגיה זו! זק הסתמכה על כ"י ר' שלמה אלקבץ שלא היה למראה עיני בן-שלמה (כ"י מנטובה 66, פרקי החכם כמהר"ר שלמה הלוי אלקבץ זל"ה). ראה ברכה זק, בשערי הקבלה של רבי משה קורדובירו (ירוש' תשנ"ה), עמ' 12-13. ועיין עוד משה אידל, "בין תפיסת העצמות לתפיסת הכלים בקבלה בתקופת הרנסנס", איטליה, ג (תשמ"ב), עמ' פט-קיא; הנ"ל, ר' מנחם רקנאטי המקובל, כרך א (ירוש' ות"א, תשנ"ח), פרק 10 (עמ' 175-214).

הרב לינטופ אפיין את הרמ"ק כספרדי טיפוסי ואת האר"י כאשכנזי טיפוסי:

רבותינו הצרפתים והאשכנזים...שונאים מחקר וביקורת באמונות ודעות אלוהיות...הם חדי השכל, אוהבי העמקות והפלפול, ורחוקים ממאסר [?] ההגיוני והסדרי...אחרי התורה הקדושה התירה לדבר ברמזיה כדרך בני אדם, הרשות גם ביד בניה לדבר ברמזיה בלשון בני אדם, והמבין יבין. הדברים האלה יראו לנו ברש"י ותלמידיו התוספות...

חכמי ישראל חכמי ספרד הם ממש הפכיהם...הניחו לחובה את הדעת השכלי והמחקר על אמונת אבות. הם אוהבי הגיון וסדר, ושונאי הפלפול העמוק...וזה חפצם ומגמתם...לבאר גם את סתרי מליצת התורה אשר דברה כלשון בני אדם, ללמד לבני ישראל סוד יחודו בהפשטת הגשמיות.

וכאשר נתבונן על רוח איש המופת האלוהי הזה הר"י זל"ה...כאשר תארו [תיבה אחת לא ברורה] תלמידיו הנאמן מהרח"ו, היה רוחו ממש רוח חכם מחכמי צרפת ואשכנז...הרחיק את המחקר השכלי וההגיוני בחכמת האמת אשר הרבה בזה למאד הרמ"ק, ועל כל חדשותיו של הרמ"ק אמר כי תלויה היא בעולם הבלימה. לא למד עם תלמידו בשום סדר ומשטר, גילה לו דרוש אחרון מאבי"ע טרם גילה לו את הראשונים. אהב את חידוד השכל והפלפול עד כי שנה ששה פנים בתלמוד עד נפל[ה] זיעה עליו (לקוטי תורה להאר"י, פרשת עקב [צ"ל פרשת ואתחנן, ראה שם בטעמי המצוות])...הרבה לדבר במשלים גשמיים, ולא חש לבארם ולהסיר מקרי הגשם.

(כ"י פרדס היהדות, התקופה הרביעית, פרק א [עמ' ג, הטור השמאלי])

על הסתייגותם של האר"י וגוריו מקבלת הרמ"ק, ראה אימרותיו השונות של ר' משה זכותא, רבם של מקובלי איטליה, הקובל מרה על בני דורו הפוסחים על שתי הסעיפים, אווזים בקבלת הרמ"ק מזה ובקבלת האר"י מזה:

...עגמה נפשי בדעתי כמה וכמה מתבלבלות הדעות באלו המקומות בעוזם מקור חיי"ם [ר' חיים ויטאל], לחשוב להם מחשבות וסברות, בין בלימודי שאר תלמידי האר"י זל"ה, בין בכתבי הרמ"ע ז"ל, ויש אשר יחזור לעולם התורה בחכמת הרמ"ק זל"ה [הדגשה שלי—ב"נ]... (אגרות הרמ"י, ההדיר הרב מרדכי עטייה [ירוש' תשנ"ט], אגרת ח [עמ' כ])

ומקצה מזה אשר להם הטיה, לחכמת הקבלה בלי צדיה, אך לחוסר המשפיע פקו פליליה, והשגו הקדמות בפתיית ושגיה, או במחלוקת שנויה, בדרכי הרמ"ק וההוא ארי"א [=אר"י]...[הדגשה שלי—ב"נ] (שם, אגרת יט [עמ' נו])

סוף דבר, למוד ויגע ותמצא עולמות חדשים ומתקנים, ואלין אהניין לך, אך בזאת שלא תתערב עם חכמת הרמ"ק וחביריו ז"ל [הדגשה שלי—ב"נ], כאשר שמעת מהתראת הרח"ו... (שם, אגרת לח [עמ' קסז])

בארהות חיים/כתר ראש, הנהגות ר' חיים מוולוז'ין, שנכתבו לזכרון על-ידי תלמידו ר' אשר הכהן (אבד"ק טיקטין ושערשאב) בוולוז'ין בשנת תקע"ט, אות סא: "אמר רבינו שממקום שמסתיימת הפילוסופיא, משם ולמעלה מתחילה חכמת הקבלה; וממקום שמסתיימת קבלת הרמ"ק, משם ולמעלה מתחילה קבלת האר"י ז"ל" [הדגשה שלי—ב"נ]. (אך באות הקודמת, אות ס: "אמר רבינו...טוב ללמוד ספר הפרדס")

מאידך, אנו מוצאים בבעל התניא נסיון להרכיב את שיטות הרמ"ק והאר"י.

¹⁰⁵הלשון נראה מגומגם קצת. יתכן שהמשפט נכתב בנימה ריטורית ובלשון תמימה: "אין דעתו כדעת

הפרדס?" כוונת הרב לינטופ היא שבעל הלשם נוקט בשיטת הפרדס, עליה קידש הרמח"ל מלחמה. ראה בהמשך.

בתולדות בעל ה"לשם" צויין שהוא הגה בספרי ר' משה קורדובירו בטרם עיין בכתבי האריז"ל:

שמעתי מפי רבינו הגאון הצדיק מרן מהרר"א הכהן שליט"א הגאב"ד דעה"ק ירושלים ת"ו אשר המחבר זצ"ל טרם נכנס לפרדס בחכמת האמת, מילא כריסו בש"ס בבלי, ירושלמי, ופוסקים, ראשונים וכו'. ולמד הרבה ספרי מוסר. והספר ראשית חכמה—היה שגור על לשונו. אחר כך, למד ספרי מחקר מרבתינו הראשונים ז"ל. אחר כך, למד כל ספרי הרמ"ק הקדוש ז"ל [הדגשה שלי—ב"נ] וספרי החסיד מוהררמ"ח לוצטו וצוק"ל. אחר כך, למד זהר הקדוש וספר יצירה עם פירושי וביאורי הגר"א, וכל ספרי הגר"א ז"ל. ואחר כך נכנס לפרדס להבין בתורת הארי הקדוש זי"ע...

(תולדות הגאון הקדוש המחבר זצ"ל, מאת מחותנו הרב אריה לוי שליט"א [זצ"ל], נדפס בתחילת ספר לשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים [ירוש' תרצ"ה])

דרך אגב, הרב קוק (כפי שמסר בשמו ר' אריה לוי) אף דימה את כת ההסברה של בעל ה"לשם" לזה של רמ"ק:

שמעתי מפי רבינו הגאון הצדיק מרן רא"י הכהן שליט"א הגאב"ד דירושלים עה"ק, כי מזמן רבנו הק' הרמ"ק ז"ל זי"ע לא יצא לאור ספר בחכמת האמת בהרחבת הביאור ובתפיסת הענינים כמו הספר הק' לשם שבו ואחלמה (שם).

ועוד הערכה כזאת:

"ואמר הרב [=קוק]: 'חידושו של רבי שלמה, שהוא הכנים למדנות בהסברת עניני קבלה!' (ער האט אריין-גיבראכט לומדות אין קבלה!)" (רמ"צ נריה, שיחות הראי"ה [תל-אביב, תשל"ט], עמ' קסב)
¹⁰⁶ בכתב-היד של ספרו הגדול פרדס היהדות, הרב לינטופ כתב כמה שורות על הדפסת ספרי רמח"ל בדורו, אך שוב נמתחו קווים על השורות הללו לסימן שלא תודפסנה. ואמאי?

ואך בדורנו זכינו כי נדפס ממנו [=מרמח"ל] עוד כמה וכמה ספרים בחכמת האמת, אשר מהם נוכל היום לעמוד על שורש דעתו בקודש...ומה מאד מר לבבי בשמעתי מפי אחד מהמוציאים את ספרי החסיד הנ"ל בקבלה כי השג השיגו באיטליא גם את ספרו תקוני ז' [והר"ח] [דש] שכתב, אבל מפני טעמים כמוסים הסכימו לגנוזו מן העולם ולהעבירו. מי נתן להם המשפט לזה? שמעתי סיפור כזה מפי רב נאמן, שגם לפני הרב הגאון הק' [דוש] מהר"ח מוואל[א] זי"ן התפאר אחד כי היה לפניו ספר גדול בקבלה מהחסיד הנ"ל אבל שרפו. ויכעס עליו מאד ויאמר: "ספרו מסילת ישרים היה אהוב נפש אדמו"ר הגר"א מוויילנא, ואת ספרו בחכמת האמת תעבירו מן העולם?" (כ"י פרדס היהדות, התקופה הרביעית, פרק ב [עמ' ז])

"תקוני ז'ח" הכוונה לספר התיקונים שלרמח"ל. ספר התיקונים (או בלשון הרווח יותר "תקוני זוהר") המקורי מהווה שבעים תיקונים לפסוק הראשון שבתורה, "בראשית", ואילו ספר התיקונים שלרמח"ל תוכו שבעים תיקונים לפסוק האחרון שבתורה, "ולכל היום החזקה". ואכן כתב-יד של הספר הגיע מאיטליה לידי ר' שמואל לוריא, אך משום מה לא הדפיסו. באמת הוא מן המתמיהים למה נמנע רש"ל מלהדפיסו, והדבר מתמיה עוד יותר כשנחקר בחשבון שאת שבעים התיקונים של ר' משה דוד ואלי (רמד"ו) לפסוק "ולכל היום החזקה" כן הדפיס רש"ל בשנת תרמ"ט. (על שבעים תיקונים לרמד"ו, ראה ר' מאיר בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל [ירוש' תשל"ט], עמ' 39-42).

וכבר תמה על כך החוקר ר' מאיר בניהו:

כתב-יד זה הגיע לידי ר' שמואל לוריא בשנת תרמ"ט, אחרי שהתחיל להדפיס את תיקוני ר' משה דוד ואלי. נמצא בידו ואף על-פי כן לא הדפיסו (ושמא משום שלא הדפיס אלא עד אותה שנה?). כתב-היד לא ידוע היום היכן מקומו, אבל אין להצטער על אבידה זו, שבלי ספק אינו אלא העתק מכ"י ריג"יו...

(מאיר בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל [ירוש' תשל"ט], עמ' 63)

אין הרב לינטופ מגלה את שם האדם עימו התנהלה השיחה אודות ספרו של רמח"ל, אך הרמז שקוף למדי. האחראי להוצאת ספרי רמח"ל בקבלה באותה התקופה המדוברת היה ר' שמואל לוריא ממוהילב (ראה בניהו, עמ' 15-16).

מה שלא שיער בניהו לפי תומו, חשף לנו הרב לינטופ: הרי היתה כאן "קשר שתיקה", החלטה נחושה לגנוז את ספר התיקונים שלרמח"ל!

אינני מתיימר לרדת לסוף דעתו של ר' שמואל לוריא ז"ל (וכל-שכן וקל-וחומר לא לסוף דעתו של המקובל האיום והנורא ר' שלמה עליאשאו ז"ל), אך בגדר השערה אפשר לומר שחרדו חרדת קודש מחמת החרם החמור שהטילו רבני קשישאי בני דורו של רמח"ל ביחוד על "גילויים שמומיים" שכתב רמח"ל מפי המגיד בלשון ארמי של הזוהר. חששא זו תקיפה לגבי שבעים התיקונים של רמח"ל הכתובים ארמית וזוהרית, ואינה תקיפה לגבי שבעים התיקונים של רמד"ו הכתובים בלשון הקודש. (בניהו אף הביע דעה שרמד"ו, כיתר תלמידי רמח"ל, מנע עצמו מלכתוב שבעים התיקונים שלו בלשון הזוהר הארמי משום שבועת רמח"ל להימנע מכתובה ארמית בסגנון הזוהר, כדי לפייס את דעת הרבנים הרודפים. בניהו, עמ' 41.) וכפי שהעיר בצדק ר' מאיר בניהו, ספר התיקונים הוא החיבור השלם היחיד ששרד לנו מפי המגיד. כל היתר הוחרמו בידי בתי-הדין ולא נשארו לנו לפליטה. אם-כי ר' שמואל לוריא לא הדפיס את כתב-היד של ספר תיקונים חדשים (כפי שנקרא על-ידי המעתקים), קמו לו גואלים. בשנת תשי"ח נדפס מתוך כתב-יחיד שהיה אז (אוקספורד 1901 מאוסף ריג'יו 31) על-ידי הרבנים חיים פרידלנדר, שמואל דביר, יצחק שלמה זילברמן ושולם אולמן להבחל"ח. שנית נדפס על-ידי ר' יוסף ספינר מתוך כ"י נוסף (שוקן 8) באמצעות ר' יוסף אביבי. ובשנת תשנ"ז הדפיסו ר' יוסף ספינר מתוך כתב-יד קדשו של הרמח"ל מאוסף גינזבורג אשר בספריית לנין במוסקבה (1679). זאת המהדורה השלישית.

במכתבו לרב קוק, הרב לינטופ רומז לתככים שהיו בינו לבין הרב עליאשאו בעבר, עד שהלה האשימו ב"אפיקורסות". האם יש להבין מהקטע הנ"ל בספר פרדס היהדות (שהיה אמור להישמט בדפוס), שהיחסים בין שני האנשים היו מתוחים גם עבור מדיניותיהם השונות כלפי מורשתו הרוחנית של הרמח"ל? היכן שר' שמואל לוריא ור' שלמה עליאשאו (שעבדו בצוותא, הראשון בהוצאת הספרים לאור, והשני מאחורי הקלעים בפענוח והגהת הספרים מכתב-יד) משכו ידיהם מחיבור התיקונים שלרמח"ל ודנוהו לגניזה, הרב לינטופ, אפשר לומר, הלך בעינים עצומות אחרי "הקדוש מהרמח"ל". גישתו של בעל ה"לשם" לכתבי רמח"ל בקבלה היתה בררנית וביקורתית. לעומתו, הרב לינטופ לא היה מעז להרהר אחר רמח"ל.

אין זה סוד הכמוס שבעל ה"לשם" הסתייג משיטת ההסברה של רמח"ל. אלה דבריו בספר הדע"ה [=ה'וא ד'רושי ע'ולם ה'תוהו]:

והנני אומר כי הנה הגם שספרי הרמח"ל ז"ל הם יקרים למאד, ויש בהם רוב פנינים וזהב מופז הרבה, וכל ספריו אשר בידענו עד היום (שהוא ר"ח אדר תרנ"ח) הם כמעט כולם נתחדשו וניתנו לדפוס על-ידי השתדלותי וסיבתי [הדגשה שלי—ב"נ], והגם שלא זכיתי ללמוד את ספריו ולא הסתכלתי בהם אלא מעט מן המעט, עם כל זה דליתי ממנו איזה יסודות הנוגע לעיקרי החכמה, ויהא זכרו לברכה לחיי עולם בכלל כל קדושי עליון אשר עם ה' אלהים—עם כל זה, הנני אומר שכל מה שהרכיב הרמח"ל ז"ל את דברי הזוהר הקדוש והאריז"ל בחזון הנבואה, ועל דרך שכתוב "וביד הנביאים אדמה", והעמים עליהם מראות ודמיונות, הנה אין דעתי נוחה מזה כלל, כי לא השתמיט אחד מהראשונים והאחרונים לומר כזה, ואין דברי הזוהר הקדוש והאריז"ל סובלים את דבריו בזה כלל...ולא אמר שום אחד שהם רק במראה ודמיון, ועל דרך מראות הנביאים, אלא שהם מציאותיות גמורות אמתיות מקויימים לעולמי עד, מעת שהאציל והמציא אותם המאציל יתברך שמו, ומתלבש ומתייחד בהם כנ"ל. וחלילה לחשב בזה סברות אחרות, ולומר הסברים והשגות במהותם (רוצה לומר, מה שהם).

וביותר בחלה נפשי מדברי איזה מקובלים שבדורנו, שהעמיקו בדבריו ז"ל יותר מדאי, וכל חפצם ותשוקתם לסבב את כל הלימוד ותורת קודש הקדשים הזה, הכל רק על-פי דרכי הרמח"ל ז"ל, והעמיקו בזה הרבה יותר ממה שכונן הוא, עד שלקחו סתרי עליונים, קודש קדשים שברום גבוהים, ומכנים אותם בסבובי תהלוכות ההנהגה שבעולם הזה, וכאילו שאין למעלה חס-ושלום שום דבר, אלא רק מה שהשיגו הם בתהלוכות ההנהגה שלפי דעתם. וחלילה, חלילה להעלות זאת על הדעת לכל מי אשר בשם ישראל יכונה. והוא רק מדרך החוקרים המתפלספים אשר לא נגה עליהם אור הקבלה כלל...והנה הגם שכוונתם היא רצויה, אבל מעשיהם בזה אינם רצויים כל כך לדעתי, כי גם אם ניתן להם את אשר להם, לומר שכוונת באיזה דברים כהלכתן, ויש קצת רמז באיזה תהלוכות ההנהגה לאותן הדברים שהם אומרים, והוא אחר השתלשלות אלפי אלפים, רבוא רבואות מדרגות אשר מהאצילות עד סוף העשיה, עם כל זה, הנה אין זה מעיקר לימוד חכמת הקבלה כלל, כי הנה עיקר קדושת וגודל מעלות לימוד הקבלה הוא לדבר למעלה ולא

למטה, וכדי לתקן ולעורר באורותיהם למעלה... אבל חכמת הקבלה הנה עיקרה הוא מדבר באצילות לבד, בלי התלבשות כלל למטה, ולכן גדולה מעלתה לאין קץ. וכן כל דברי [קבלת] הארז"ל, כל מלותיה ועניניה (הוא) הכל רק מאצילות [=באצילות]... אבל מעלת חכמת הקבלה העיקרית [ת] היא באצילות לבד, ועליה הוא רוב דברי זוהר הקדוש, ובפרט האידרות, ועיקר הספרא דצניעותא, וכל דברי הארז"ל, וכנוכר.

(לשם שבו ואחלמה, ספר הדע"ה [פיעטרקוב, תרע"ב], חלק א, דרוש ה, סימן ז, אות ח [דף נו ע"א-ע"ג])

אודות השתדלות בעל ה"לשם" להדפיס את כתבי הרמח"ל, אינה ה' לידי עותק של אדיר במרום (על האדרא רבא) מרמח"ל (ורשה, תרמ"ו), ובעמוד האחרון תחת כותרת "רגשי תודה והתנצלות המו"ל", מצאתי שורות אלו:

ואצא בברכה כפולה ומשולשת לכבוד הרה"ג החו"ב בנגלה ובנסתר כו' כו', כש"ת מוהר"ר שלמה במוהרר"ח עליאשאוו נ"י. ואודיע, כי על-ידי הזכאי וטהור גברא רבא הזה נתגלגל זכות הגדול של הדפסת הספר הזה, ועוד כמה ספרי קודש נפלאים אשר בעזר השם יתברך אני מוציא לאור מכתב-יד...

המוציא לאור

כידוע, המו"ל היה ר' שמואל לוריא ממוהילב.

לא ידועה לי התייחסות ישירה של הרב קוק להתקפת ה"לשם" על הרמח"ל — לפחות לא בכתב.

בפנקסי הראי"ה, חלק ג (ירוש' חש"ד), פנקס טו, פיסקה לד (עמ' עח), הע' 434, נאמר:

עיין לשם שבו ואחלמה, הדע"ה ח"א, ה, ז, ח מה שהרבה לעורר על נקודה זו, ומפי השמועה למדנו שרבינו [=הרב קוק] מצא הזדמנות בירושלים ליישב לבעל הלש"ו את דברי הרמח"ל, וכנראה הן הן הדברים הנאמרים כאן, ואכן בלשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים, ח"א, דרושי עגולים ויושר, הקדמה לענף ב, אות א, נראה בעליל שהזכיר בו הלש"ו מלייחס כן לרמח"ל...

מריה דאברהם! איני יודע איזו חזרה מצא המעיר האלמוני בחלק הביאורים שם. אדרבה שפתי ה"לשם" ברור מללו:

...והרי לנו כי לא אמר הארז"ל שהם משל כלל או רק במראה הנבואה כלל [ובמנו שנמצא בדברי המתחכמים והמבהילים — הדגשה שלי, ב"נ] אלא שאמר שהם אורות דקים בתכלית הרוחניות בלי שום תפיסה בהם, והרי לנו על כל פנים, כי הם כמשמען וכפשוטן ממש ככל הנאמר בכל דבריו בעץ חיים ובכל שאר ספרי הארז"ל...

ומה לנו אם חס הפעם על כבודו של הרמח"ל ורק הראה במחוג ל"המתחכמים והמבהילים"? הרי הרמז שקוף למדי. מי כתב שחזיונות עיגולים ויושר הם על דרך מראה ופתרון של הנביאים — אם לא ר' משה חיים לוצאטו בספרו קל"ח פתחי חכמה?

דברים כהויתן נרשמו מפיו של הרב יוסף ליב זוסמן, תלמיד מובהק לרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו המובהק של הרב קוק), כפי ששמעם מפי הרב חרל"פ:

ה"לשם" בספר הדע"ה כתב כנגד הרמח"ל והמקובלים שאומרים שהכל הוא בדמיון. לפני שה"לשם" הוציא לאור את הספר הזה, היה כתוב בכתב-יד בחריפות גדולה יותר כנגדם. כשבא אליו הרב קוק זצ"ל, ראה את כתב-היד והתווכח עם ה"לשם" על כך. אחר כך כשהוציא ה"לשם" את הספר בדפוס, המתקן קצת את הדברים מחריפותם בגלל ויכוח זה. ("מתולדות הראי"ה", ניצני ארץ, חוברת ז, ירושלים, אייר תש"ן, עמ' 222)

במכתב לרב משה צבי נריה, שעתה זכינו לאורו, העיד הרב זוסמן בדייקנות יתירה:

בענין הלשם זצ"ל...התנגד מאוד לשיטת הרמח"ל זצ"ל, למרות שהעריך אותו הרבה, בכל זאת הוא כותב בספרו שדבריו אינם נראים לו כלל, בענין שהוא ז"ל כתב שכל דברי זוהר הקדוש והארז"ל בבחינת "ביד הנביאים אדמה", והלשם ממאן בזה מאוד, שבפירוש כתוב בזוהר הקדוש על הרשב"י שעליו נאמר "פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות", וכן הוא גם הארז"ל.

ושמעתי מפה קדשו של מרן הגרימ"ח זצ"ל, שבזמן שהלשם כתב כל זה על הרמח"ל (זה היה בשנת תרנ"ח, ככתוב בלשם עצמו), אז נודמן הרב [קוק] זצ"ל בביתו של הלשם, וראה מה שכתב, והתפתח ביניהם ויכוח חריף בענין זה, והלשם הושפע מדברי הרב [קוק] ז"ל, וקצת המתקן את

לשון ההתנגדות, וכתב שאינו מתכוון בעיקר עליו [=הרמח"ל], אלא על אלו שהולכים בדרכיו...
(מבחיני צדיקיא [ירוש' תשס"ז], עמ' קעב-קעג)

אמנם תלמידי הרב קוק, ר' יעקב משה הרל"פ ור' דוד כהן ("הנזיר") השיבו בכתב לדבריו אלה של ה"לשם".
בלי לנקוב בשם, הרב הרל"פ הפנים את ביקורת ה"לשם" וכתב דברי סגוריה על הרמח"ל:

ויש כאן מקום להעיר על דבר אמת, במה שנמצאים כאלה הרוצים לתת הסברים על בחינות הנאצלים ומסלקים מהם מציאות אמת, והם תועים מדרך בינה-מהפכים דברי אלהים חיים לעשות מקבלה פילוסופיא, ואפילו הרמ"ח לוצאטו ז"ל וזי"ע, שמכנה את כל המדות בשם "הנהגות", חס-ושלום להוציא לעז על צדיק עתק שסילק את המציאות מהספירות הלילה, אלא שכמו שהמקובלים הקודמים כשרצו להחליץ מציורים גשמיים, כינו אותם בשם "אורות", וראה שנמצאו עוד סכלים כאלה אשר דימו שהכונה על האש והשלהבת, ותעו בדרך תועים, על כן ראה הוא לכנות אותם בשם "הנהגה" שזה ודאי לא יגשמו, אבל ודאי שלא שלל המציאות האמתית שלהם, וכן מבואר מדברי קדשו בספר פתחי חכמה ודעת (והוא חלק שני מהספר קל"ח והיה גנוז באוצר כתבי-יד של מרן הגר"א זי"ע), וחס-ושלום לטעות בזה.

(ר' יעקב משה הרל"פ, מי מרום—מסביב לשמונה פרקים להרמב"ם [ירוש' תשמ"ב], פרק שמיני, סוף פסקה יז [עמ' קעו-קעז])

(ספרו הנ"ל של הרב הרל"פ נדפס לראשונה בשנת תש"ה).

ואילו ר' דוד כהן הביא את הקטע הנ"ל מה"לשם" פעמיים בספרו קול הנבואה, ובפעם השנייה פטרו במלים: "אמנם אין לנו אלא שיטת רמח"ל, ואחריו הגר"א ותלמידיו". (ראה ר' דוד כהן, קול הנבואה / ההגיון העברי השמעי [ירוש' תש"ל], עמ' ריט, הע' רל; רפו, הע' תכב).

דרך אגב, ה"לשם" השמיע את התנגדותו הנמרצת לתפיסה מסוימת של שיטת הרמח"ל גם באוני מבקר אחר בביתו, היינו הרב יוסף ליב בלוך (לימים ראש ישיבת טלוז):

לפני שנים רבות, בהיותי בעיר שבל [שאוויל], בקרתי את הצדיק המקובל ר' שלמה פיין-אלישוב שליט"א (זצ"ל) ושוחחנו מסביב לענייני חכמת הקבלה. לא נכנסנו לפנים העניינים הנשגבים האלה, כי עדיין לא התעניינתי בהם כל כך. ונסבה השיחה על ספרי הגרמח"ל ועל השקפתו בענין מציאות העולמות. ובהביעי לפניו את אשר הבנתי בהם, אמר לי כי אין לתפוס בדבריו שכל מציאות העולמות היא רק על-פי המושג הניתן לנביא, אלא שבאמת ישנה בריאה ואלפי רבבות עולמות גבוהים ונשאים, ואף על-פי כן אין נגרע מאחדותו יתברך מאומה. פשר דבריו לא שאלתיו והוא לא באר לי את דבריו יותר.

והנה לפני ימים אחדים פתחתי את ספרו "לשם שבו ואחלמה" ולנגד עיני ענין זה, הקורא תגר על הטופלים על הגרמח"ל ז"ל, כי לפי דבריו אין מציאות עולמות באמת, וכבר נמצאים מן המקובלים האחרונים המחזיקים בשיטה זו, והוא מרבה להוכיחם, כי נכשלים הם בכפירה חס-ושלום ואין נחת.

(ר' יוסף יהודה ליב בלוך, שעורי דעת, כרך א [ירושלים: פלדהיים, תשל"ו], עמ' קסג)

יעוין שם באריכות.

כאן מקום אתי להזכיר כי לאחרונה חוקר הקבלה, הרב יוסף אביב¹, הרעיש עולמות (תרתי משמע) במאמרו "אקדמות לקבלת הראי"ה" (אור חדש, גליון מס' 13 [כסלו-טבת תשע"א]), בו טוען אשר בניגוד למקובלים הקודמים, שהיו הספירות עבורם "הנהגה אלוהית", הרב קוק יסד שיטה חדשה בקבלה, לפיה הספירות מהוות "התנהגות אלוהית". לדוגמא, היכן שספר תומר דבורה של הרמ"ק לא היה אלא תופעת-לוואי של הקבלה שלו, מעין "מוסר השכל" המופק ממערכת האלוהות—עבור הרב קוק, מוצות "והלכת בדרכיו", "מה הוא רחום, אף אתה היה רחום; מה הוא חנון, אף אתה היה חנון", היא עיקרון של דברים, חוד הח"ן.

לעת עתה, התיזה של הרב אביב² מיוסדת על ספרו הראשון של הרב קוק בארץ, עקבי הצאן, ועל מכתב שהריץ בגינו בשעתו בן המחבר, עול הימים (כבר שיתסר), צבי יהודה הכהן קוק, אל הסופר י"ח ברנר, המוגלה כביכול "סוד המטבח", שעקבי הצאן נכתב על-ידי הראי"ה בהשראת האתיקה היהודית של הפילוסוף הניאו-קנטיאני הרמן (יחזקאל) כהן, איש מברבור.

ככל חידוש מבריק, רעיון הרב אביב³ שליט"א—שבהידמותו ליוצרו, הוא "כל-יכול וכוללם יחד"—טעון עיון ודיון. "ליבנו קודם להידודו". לעניות דעתי, אחד הדברים הצריך ליבון, הוא: האם ישנה נקודת-מגע בין

קבלת הראי"ה "ההתנהגותית" (נניח), לקבלת חב"ד, העוסקת בתורת הנפש (קרי פסיכולוגיה)?

¹⁰⁷נדפס בספרו של הרב חיים פרידלנדר, **שערי רמח"ל** (בני ברק, תשמ"ט), בשם "מאמר הויכוח", סימן כג (עמ' מוד), בשינויים קלים.

¹⁰⁸ניזכר שעבור הרב לינטופ, הקדמות הרמח"ל והקדמות הגרש"ז הן שני המפתחות שנמסרו בידינו להיכנס לטרקלינה של קבלת האר"י. וכאן, לפי אבחנתו, בעל ה"לשם" — בידוע ובלא יודע — מתעמת עם שניהם, הרמח"ל והגרש"ז!

למרות שנחשב מגאוני ליטא, הרב לינטופ בנה את עולמו הרוחני, בכל הקשור להסברה של כתבי האר"י, על אושיות של הרמח"ל ובעל התניא. כה דברו בספרו הראשון:

אודיעה לשמחת לבבי כי זיכני ה' למצוא אוצר נחמד, ספר קדוש, יקר הערך, כתב-יד נפלא מהגאון הגדול, חכם הכולל, מרנא מהרמח"ל, ביאור נחמד על דברי האידרא רבא, מזוהר הקדוש, פרשת נשא, בסודות עמוקים עם ביאורים יקרים, אשר מסכימים מאוד עם דרך החכמה החדשה, ובכמה מקומות דבריו אחדים עם ביאורי אדמו"ר הגרש"ז, אך בקצרה. והרבה עמלתי להבין הכתב-יד הנ"ל, כי לא דנא כתבה למקרי, אך העמל עמד לי בעז[רת] ה' להבין על-ידי דבריו ביאורי הקדמת הקבלה מהאר"י הרבה, והספר הנ"ל יפיץ אור בהיר על הרבה דברים מחכמה הנשגבה הזאת, שיהיה על-פי שכל והגיון ישר... ויש לדבר בזה בארוכה מאוד מה היא [=החכמה הזאת], מחקריה ויסודותיה, ומה גם מדבר ביאורי אדמו"ר הגרש"ז ותלמידיו, ודרכו אשר דרך, כי תודה לאל, העמקתי הרבה בדבריו [הקדושים], וזכות אבותי [הקדושים] עמד לי למצוא במ אוצרות מוטמונים, וישנם מאמרים הרבה עמדי בזה, וזיכני ד' להדפיס ספר כתב-יד הנ"ל, אם בהקדמתי אשר "שערי אמונה" כניתי, הארכתני הרבה להמציא מושג נכון לפני ילדי עמינו בעלי כשרונות מחכמת התלמוד, ואשר גם מדעים החדשים לא זרו להם, מה היא החכמה הזאת אשר (ה)נחלנו מאבותינו, ובכל שיטת ביאורי הקבלה מהראשונים והאחרונים... (פתחי שערים, ד' יח, עמודים א-ב).

הערכה זאת חוזרת בפרוספקט שנועד לסכם את חיבורו האנציקלופדי הגדול, **פרדס היהדות**:

עמלתי להסביר בהבנה ברורה ופשוטה את שרשי המלים הזרים שדיבר והמשיל האר"י בהיכל עץ חיים ופרי עץ חיים על-פי שני המפתחות הידועים לנו עד היום: מפתח החסיד מהרמח"ל בספריו הרבים שזכינו לראותם בדור הזה, ומפתח החסיד הגאון רש"ז. גם הערתי על חקר הבדלי פתרונם.

(מאמר בנין האומה [פיעטרקוב, תרס"ח], ד' יא ע"ב)

וכן נאמר בגוף הספר המובטח, **פרדס היהדות**:

...ליתן מושג ברור מן השמות הגשמיים מאוד שדיבר האר"י זל"ה בספריו על הוראתם הפנימי[ת], לפי הקדמותיו של הקדוש מהרמח"ל, ולפי הקדמותיו של הקדוש הגרש"ז...

(כ"י פרדס היהדות, הצעה קטנה לתקופה הרביעית [עמ' א])

ביתר הרחבה, ראה בצלאל נאור, "גלגולי כתב-יד 'אדיר במרום' לרמח"ל שהיה בבעלות משפחת הגר"א", סיני, שנת תשס"ב, כרך קכג, תשרי-חשוון תשנ"ט, עמ' נט-סב. (הזכרתי שם שבדורנו חי מקובל שהתאמץ להרכיב את שיטות הרמח"ל וה"תניא" — והוא עצמו מצאצאי בעל התניא — הי ניהו אדמו"ר מהורנוסטייפל-דנבר, הרב בן-ציון חיים שלמה משולם זוסיא טברסקי ז"ל, אישיות מקורית, בעל שאר רוח).

ראה הגיגי הרב קוק על שלשלת הקבלה המוסכמת בספרו של הרב משה צבי נריה, **מועדי הראי"ה** (ירוש' תשמ"ב), עמ' תמד-תמו. (הדברים נרשמו מפי הראי"ה על-ידי הרב דוד מינצברג, תלמיד מהרי"ל אשלג).

¹⁰⁹ר' אהרן הלוי הורוויץ מסטארושיליה (תקכ"ו-תקפ"ט), היה תלמידו המובהק של ר' שניאור זלמן מליאדי, בעל ה"תניא", מייסד אסכולת חב"ד. ר' אהרן שימש את רבו שלושים שנה. אחרי מות הרב בעל התניא, נתפרדה התבילה בין ר' אהרן ובנו של הרב, ר' דוב בר שניאורי. חלק מחסידיו חב"ד נהו אחרי ר' אהרן, שהקים חצר לעצמו בסטארושיליה, וחלק מהחסידים קיבלו על עצמם את מרות ר' דוב בר (הנודע היום בכינויו "אדמו"ר האמצעי"), שהקים חצרו בליובאוויץ.

ספרו של ר' אהרן, **שערי היחוד והאמונה**, נדפס בשקלאוו בשנת דורשי יחודך כבבת שמרם לפ"ק (=תק"פ). "דורשי יחודך", זה כינויו של התלמיד הנערץ בפי רבו הרב מליאדי.

אין הרב לינטופ מזהה מראה-מקום מסויים בספר **שערי היחוד והאמונה**, אך ככל הנראה הכוונה לשער כללות היחוד (הובא בנספח "עולם האצילות בראי הרמ"ק ובראי רבי חב"ד").

היו חוקרים שחשבו בטעות שר' אהרן הלוי (רא"ה) הושפע מקבלת הרמ"ק, אך עיון מעמיק בכתבי הרא"ה מראה שאין השקפה זו עומדת במבחן הביקורת. לדברי חוקרת החסידות, רחל אליאור, הטעות נובעת מכך שהרא"ה לפעמים משתמש במינוח קורדובירני מובהק, אך לאמיתו של דבר, עמדותיהם רחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב. על אף השימוש במונחים "עצמות וכלים" של הרמ"ק, מן הנמנעות שהרא"ה יתמוך במערכת האלהות של הרמ"ק, כאשר הוא (כרבו, בעל התניא) שולל לגמרי את האפשרות של קיום עצמאי ל"כלים" מבלעדי אלוהותו יתברך. ראה רחל אליאור, תורת האלוהות בדור השני של חסידות חב"ד (ירוש' תשמ"ב), עמ' 78, אצל הע' 2; עמ' 82, אצל הע' 20; עמ' 85-86. וכך היא סיכמה את שיטתו של ר' אהרן הלוי, האידיאולוג החב"די הגדול: "הספירות נעדרות ישות אונטית ממשית בשל היות כל ההוויה התפשטות סובסטנציאלית של ישות האל" (שם, עמ' 87).

ראה נספח "עולם האצילות בראי הרמ"ק ובראי רבי חב"ד".

¹¹⁰ יש לתקן "שאב".

¹¹¹ ספר הברית לר' פנחס אליהו בן מאיר הורוויץ מוויילנא (ברין, תקנ"ז). הספר כולל ידיעות מדעיות של העת החדשה.

¹¹² סמכות בלשון אשכנז.

כנראה שהרב לינטופ מצא מגוחכת העובדה שבעל ה"לשם" שאב את ידיעותיו בחכמות הטבע ממקור מיושן כספר הברית, והחזיקו לבר סמכא במדעי הטבע, למרות שבמאות השנה שעברו מזמן חיבור הספר, המדע התקדם באופן מדהים. בנוסף להתרשמותו האישית, פחד הרב לינטופ שמבקרים מודרניים ישפטו שספר הקדו"ש ללמד על כלל המקובלים יצא, ויסיקו ממנו מסקנה שלילית שבעלי חכמות האמת רובם ככולם נבערים מדעת.

יתכן שהשורה הבאה—בה מביע הרב לינטופ סלידה מהישענות בלעדית על חיבור ביניימי כמורה הנבוכים, בהעלם עין מכל צעדיה קדימה של הפילוסופיה במאות שחלפו מאז חיבור המורה—סובבת אף היא על אותו הציור: הצמצום הנורא עלול להתפרש אצל רבים כאווילות.

אמנם כדי להבין באופן יסודי יותר את התמרמרותו של הרב לינטופ, חייבים לקחת בחשבון שכבר בראשית דרכו, קרא הרב לינטופ לחידוש פני הקבלה שיבוצע על-ידי השוואתה למדע החדש:

זהו עיקר גדול, כי נחוץ להשליב החכמות החדשות עם הקבלה, כאשר חברו אותם ביחד בדורות הראשונים לאנשים אשר לא היה להם שום מושג רק מחכמות שאחר הטבע מאריסטו, כן עתה—שחכמות הטבע הנסיונית עלתה על מרום עוזה, וגרמה לכחש לאלהי הטבע—עלינו לחדש את החכמה הזאת.

(פתחי שערים, ד' יח ע"א)

מצידו, בעל ה"לשם" תמך במגמה זו של השוואת המערכת הקבלית אל כוחות הטבע כפי שמשקפים בתגליות המדע האחרונות. וכך אנו למדים ממכתב ששיגר לר' נפתלי הירץ הלוי:

ואמנם כל המושכלות ורעיונות שהם על דרך הכתוב "ומבשרי אחזה וכו'" וכמו כל הדברים שכתב לי מר בענין נקודה, קו, שטח, גשם, וכן מה שכתב מר בענין ה"ח [=ה' חסדים] וה"ג [=וה'] גבורות] שהם למטה בעולם הזה הב' כחות טבעיים, כח המאגנטיזם כו', הנה לפי מיעוט בינתי בהם בדרך כלל הם דברים טהורים ונכונים מאד מאד, כי הם נלקחו ממה שאנו מוצאים בחכמות המציאות ובכוחותיה. וכת"ר בחכמתו העלה אותם למעלה-למעלה בגבהי מרומים להראות יסודותם בהררי קודש. הנה במושכלות טהורים כאלה ירבה דעת ויוסיף לקח ויפוצו מעינותיו חוצה....

מכתב בעל הלשם לרנ"ה הלוי נדפס באכסניות שונות. ראה הרב משה ש"ן, מעין משה, עמ' רמד (מכתב ב' בנושא הצמצום); ר' עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, עם פירוש כסף משנה מרנ"ה הלוי (מכון הגר"א, ניו-יורק, תשס"ו), חלק א, בראשו, מכתבי בעל הלשם, עמ' נ.

¹¹³ פילוסופיה בלשון אשכנז.

¹¹⁴ פתחי שערים. ספרו של ר' יצחק אייזיק חבר, פתחי שערים, נדפס בוורשה בשנת תרמ"ח. בסופו, במדור "ובת תודה", המו"ל, ר' שמואל לוריא ממוהילב, מודה לרב עליאשאוו: "ואברך בכפילא את כבוד הרה"ג חו"ב בנגלה ונסתר כו' מו"ה שלמה במוהר"ה עליאשאוו נ"י, אשר על-ידי הזכאי הזה נתגלגל זכות הספר ה"י"י."